

זמן מקום

כסלו תשע"ד

תכנים ארץ ישראלים בלוח השנה העברי עורך: מאיר כהן

מת הנשיא

מאת: אבי אלנת

רבי יהודה הנשיא נולד בשלהי המרד שהיה לכישלון. מרד בר כוכבא הותיר ארץ שותתת דם ומוסדות חבולים.

רבן גמליאל, סבו של ר' יהודה הנשיא, ביסס את המרכז שקם והתהווה ביבנה לאחר חורבן הבית. אביו, שמעון בן גמליאל שיקם את המרכז היהודי בגליל לאחר מרד בר כוכבא.

ביום ט"ו כסלו ג'תקפ"ה נפטר ר' יהודה הנשיא "גזרו חכמים תענית ובקשו רחמים. אמרו: כל מי שיאמר "רבי מת" יידקר בחרב! אמרו לו חכמים לבר קפרא: לך ראה. הלך ומצא שהוא מת... פתח ואמר: אחינו בני ידעיהו (בני ציפורי) שמעוני! שמעוני! אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש (רבי) ניצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש. אמרו לו: מת? אמר להם: אתם אמרתם. ביסוס המרכז ביבנה ושיקום הישוב היהודי בגליל איפשרו לר' יהודה הנשיא לבסס את מוסדות הישוב ולהבטיח את היצירה התורנית. שיאה של יצירה זו בחתימת המשנה בשנת 200 לספירה.

רבי הצטיין בחכמה, בענווה ובעושר רב. הוא קיים יחסי ידידות עם הקיסר הרומי ותרם להקלת עול המיסים מעל הישוב היהודי. מנהיגותו וידיעותיו בתרבות יוון ורומי בשילוב עושרו הרב פתחו צוהר לשיקום עולם התורה.

חצרו היתה מפוארת והיו בין החכמים שביקרו ראותנותו

אך בזכות נדבנותו נאמר עליו "מימות משה ועד רבי לא מצאנו תורה וגדולה במקום אחד" (גיטין נ"ט, ע"א).

רבי קבע מושבו בבית שערים אך בערוב ימיו עבר לציפורי "רבי מוטל בציפורי ומקום מוכן לו בבית שערים".

עם מותו נקבר בבית שערים, יחד עם אשתו, בניו (רבי גמליאל ורבי שמעון) ותלמידו רבי חנינא בר חמא. רבי רבי חייא עלה לקיברו ואמר: "אני ראיתי קברו של רבי והורדתי עליו דמעות".

גדולתו של רבי היתה בסמכותו התורנית ובמנהיגותו המדינית- חברתית. "משמת רבי, בטלה ענווה ויראת חטא" (סוטה פ"ט).

זמן מקום
תכנים ארץ ישראלים בלוח השנה העברי

ירחון המכללה האקדמית לחינוך

חמדת הדרום
מכללה אקדמית לחינוך
HEMDAT HADAROM
College of Education

טל: 08-9937666
פקס: 08-9945532
שירות חינוך: 1800-20-10-88
דוא"ל: hemdat@macam.ac.il
אתר: www.hemdat.ac.il

לקבלת הירחון במהדורה אלקטרונית נא לפנות בדוא"ל למכללה.

לשילוב מאמרים נא לפנות לעורך
טל: 02-6794412
נייד: 054-3334080
מייל: meir@makom.info

בס"ד

לימודי ההוראה המובילים בדרום הארץ נמצאים יותר קרוב ממה שחשבתם!

המכללה האקדמית "חמדת הדרום"
בבית המקדש וצורת החינוך

מציעה לך מגוון מסלולי הכשרה ללימודי תואר ראשון בהוראה

מגוון לימודי שפה
מגוון לימודי מדעים
מגוון לימודי חשבון
מגוון לימודי תאוריה
מגוון לימודי פסיכולוגיה

נשים:
מסלולי הלימוד:
< מקרא, מתמטיקה (יסודי)
< מדעים (גן, יסודי, על יסודי)
< ספרות ומקרא (על יסודי)
< אנגלית (יסודי ועל יסודי)
< חינוך מיוחד (בשילוב: ספרות, תנ"ך, מתמטיקה, מדעים*)

גברים:
מסלולי הלימוד:
חינוך מיוחד, מתמטיקה, תושב"ע, מדעים*
תוכניות ייחודיות:
< בעלי השכלה תורנית רחבה (מעל 10 שנות לימוד מגיל 18).
< בגוריי ישיבות הסדר.

יחודי במכללה!
המסלול המוביל בארץ למדעים עד- 80% מימון משכר הלימוד למתאימים**

סטודנטיות- אושרית: 054-4951549
banim@macam.ac.il טל: 054-5937662
rishum-banot@macam.ac.il

חמדת הדרום
מכללה אקדמית לחינוך
HEMDAT HADAROM
College of Education

היום השלישי - כסלו

מאת: מאיר כהן

ביום השלישי לבריאת העולם ניקוו המים "מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה" (בראשית א', 10). היבשה נקראה-ארץ. מקווה המים נקרא- ימים.

מערכת האיוונים שברא הקב"ה בעולמו, בין הים ליבשה איפשר את גידולי הארץ "תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עושה פרי" (בראשית א', 12-13). נוף הארץ בחודש כסלו נקשר בעבותות ליום השלישי של בריאת העולם.

היורה בא מכבר והנביט את זרעי הדגניים בשדות. כוסו בנבטים ירוקים הניראים כמשטחי דשא. הגיאופיטים הוציאו פריחתם וגם עצים תדירי-ירק מוציאים עלוה חדשה.

רחל המשוררת, בשירה "כינרת" היטיבה לתאר:

"מה ירבו פרחים בחורף על הכרך
דם הכלנית וכתם הכרום
יש ימים- פי שבע אז ירוק הירק
פי שבעים תכולה התכלת במרום"

היום השלישי, "פעמיים כי טוב", משפיע טוב גם לחודש כסלו.

הצחן, האלון המצוי, הרוחם והקידה שהיו בשלכת קיץ מלבלבים מחדש. העירית והחצב מכסים את הטבע בעלוה חדשה. פרחי גשם ומבשרי גשם קמים מן השלכת-הרקפת, הכרום, מרגנית השדה, חלמונית, כיסוסית, טיון דביק ואף ציפורן נקוד הממשיך פריחתו מן הקיץ.

"תדשא הארץ" מתפרש: תתכסה הארץ, אכן בחודש השלישי קמה עדנה לאדמה.

החלוקה התנכ"ית של עולם הצומח מתאימה לחלוקה הבוטנית של דשא, עשב ועץ.

הדשא- צמחים ללא זרע, מתרבים על ידי נבגים, מערכות של אצות, פיטריות, טחבים ושרכים.

העשב- צמחים בעלי זרע אך חסרי פרי מותאמים למערכת הבוטנית של חשופי הזרע.

העץ- בעלי זרע ופרי (מכוסים זרע).

שד"ל פירש שמזונו של אדם לפני המבול היה מצמחים מפותחים בעלי זרע ואילו בעלי החיים קיבלו את- ירק עשב- הצמחים הירודים, כעין "תבנית שור אוכל עשב" (תהילים ק"ו, 20)

בפסוקי התנ"ך קיימת שונות בין הדשא, העשב והעץ. "יערוף כמטר ליקחי, תיזל כטל אימרחי, כשעירים עלי

דשא וכרביבים עלי עשב" (דברים ל"ב, 2) וכן בישעיהו (ל"ז, 27): "ויושביהו קיצרי יד חתו ויבושו. היו עשב שדה וירק דשא, חציר גגות ושצפה לפני קמה".

במכת הברד מודגשים סוגי הצומח "ואת כל עשב השדה היכה הברד ואת כל עץ השדה שיבר" (שמות ט', 25).

האשורים כינו את חודש כסלו בתואר "ירח עבי המטר" ואף במקומותינו נדרש החודש לבקשת תוחלת למטר. בחודש זה מציינים את יציאת נוח מהתיבה, בו נראית הקשת בענן "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם" (יחזקאל א', 28) ואף מזלו של החודש נגזר מן-הקשת: קשת בענן או קשת גיבורים.

בימי כסלו מצוי "עץ עושה פרי" הוא הזית העומד במסיק מימי תשרי ועד חנוכה.

הנביא ישעיהו קושר כתרים למטר "כי כאשר ירד הגשם והשלג... כי אם היריה את הארץ, והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל" (ישעיהו נ"ה, 10).

החיטה שנזרעה בחודש "זרע" (חשון) מנביטה וצובעת את הנוף "בדשא עשב מזריע זרע".

קוראים נכבדים!
גליון זה הינו האחרון בבירסה מודפסת.
החל מהגליון הבא יופץ "זמן מקום" בבירסת אינטרנט בלבד.
המעוניינים לקבל הגליונות בדוא"ל מתבקשים לשלוח בקשה למייל
zmanmakom@macam.ac.il
ניתן להוריד הקובץ מאתר המכללה
www.hemdat.ac.il
אתר חב' מקום
www.makom-tour.co.il

משבולים ורגבים עולה מזמור

מאת: פרופ' איתן אביצור
ו**ד"ר טלילה אלירם המרכז לחקר השיר הישראלי - אוניברסיטת בר אילן**

השיר שלפנינו מתאר באופן חי ומרגש את הבריאה ביום השלישי, המקביל לחודש השלישי בלוח העברי, חודש כסלו, כפי שמובא במאמר הפתיחה של גליון זה. את מילותיו כתב חיים גורי והלחין ידידיה אדמון שיום הולדתו חל בחודש זה ודמותו עומדת במרכז מאמר זה.

ביום השלישי נבראו כל צמח האדמה והעצים עושי הפרי, אשר הפכו אלפי שנים מאוחר יותר לסמלים החשובים ביותר של שיבת ציון ובנין הארץ. כבר הנביא יחזקאל ניבא **”וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל, עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ, וּפְרִיכֶם תִּשָּׂאוּ, לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל: כִּי קָרְבּוּ, לְבֹאוֹ”** וחכמי התלמוד¹ פירשו את התופעה כסימן גלגליו ביותר כי הגיעה שעת הגאולה. ואכן, הפרחת השממה ועבודת האדמה היו ליסוד האידאולוגי החשוב ביותר של העליות הראשונות והמשוך להיות האידיאל הלאומי החשוב ביותר עד השנים האחרונות של המאה העשרים. מטרתו אלו עמדו בראש מעיניהם של מנהיגי היישוב במשך כמאה שנות ציונות, ורק טבעי היה שהאדמה והנוף יתפסו מקום נכבד ביצירה התרבותית בארץ ישראל כל אותה תקופה.

במאמרים קודמים כבר הוזכרה השאיפה של יוצרי השירים העבריים להגיע לביטוי הולם של הרוח העברית החדשה, ורבים ראו בשילוב מוטיבים פואטיים, ספרותיים ובעיקר מוזיקליים מתוך הפולקלור של יושבי הארץ את הדרך ליצירת סגנון עברי חדש הנתוע בנוף הארץ. עבודת האדמה ופריחת הצומח הפכו למוטיבים הספרותיים החשובים ביותר בתקופת הבראשית ובמקביל חיפשו המלחינים גם את המוטיב המוזיקלי שישלים את הביטוי האמנותי של רעיונות אלו². אחדים מהמלחינים חקרו לעומק את המוזיקה המזרחית ובעיקר את השירים של אלו שחיו בארץ ובמרחב המזרח התיכון כולו. הם גם שאבו עידוד מהעובדה כי סגנונות מוזיקליים אלו הם התשתית המוזיקלית במסורת קהילות ישראל סביב הים התיכון ובמרחבי אסיה ואפריקה, והאמינו כי אלו היושבים בארץ או קרוב אליה יודעים ליצור את הניגון הנובע מתוכה והמבטא בצורה הנכונה ביותר את רוח יושביה.

- סנהדרין צ"ח ע"א
- בדף של חודש סיון הובא הרעיון בהקשר עם יצירתו של מתתיהו שלם

אחד הבולטים במלחיני זרם זה היה ידידיה אדמון, שיום הולדתו חל ביום ז' בכסלו. הוא נולד ברוסיה בשנת תרנ"ה (1894), עלה ארצה בשנת תרס"ו ולמד בירושלים בבית המדרש למורים בהנהלתו של דוד ילין. באותו זמן גם שר במקהלתו של אברהם צבי אידלסון, שהיה החוקר החשוב ביותר של מסורות ישראל, בעיקר אלו שמחוץ לאירופה, עד לאמצע המאה העשרים. יש להניח כי לקשר זה עם אידלסון היתה השפעה ניכרת על חיפושי הסגנון של אדמון. הוא היה קשוב לכל צליל בסביבתו וכך ספג את כל האוצר המוזיקלי בארץ ישראל המתחדשת. מהר מאוד גילה את הזמר הערבי ומצא בו קסם מיוחד. הוא כותב בזכרונותיו:

"בהיותי בכיתה ד', הייתי יוצא עם הספרים אל הגבעות שם מצאתי מקום נוח ללמידה.... באחד הימים הופיע שם נער ערבי עם עדר עזים וחליל. המנגינות שהיה מנגן היו מזורת אבל הקסימו אותי... נתידדנו ונפגשנו פעמים רבות. מכין המנגינות שהיה מנגן היו כאלה שמצאו חן בעיני, ולפי בקשתי היה חוזר עליהן בסבלנות רבה עד שהייתי לומד אותן לפי רצונו. הרשמים שנחקקו הכי עמוק בנפשי היו אותן מנגינות שחסן הרועה היה מנגן.**"**

אדמון הפך לאחד היוצרים ה"מזרחיים" ביותר במחצית הראשונה של המאה העשרים ובכך חבר למתתיהו שלם שהוזכר לעיל (ראה הערה 2). שירים כמו "גמל גמלי", "שדמתי", "בוקרי לכיש" מייצגים מגמה זו ביצירתו ובכולם כמעט משתמש במקצב הדבקה שהיה נפוץ בזמר הישראלי במשך עשרות שנים. המקבילה הישראלית דור הדבקה, הלא הוא מחול ההורה, הפך לאחד מסמלי דור החלוצים והמחול הפופולרי ביותר בכל היישוב העברי. גם הקריאה "הו, הו..." שמקורה בדבקה הדרוזית וחוזרת בשיריו הפכה לניב שאדמון וחבריו לדרך ראו בה ביטוי ישראלי שורשי המבטא את רוח החלוציות הצעירה של אותם ימים. הנהייה לעולם המזרח התרחבה מאוד, משכה מלחינים רבים אחרים ובשנות החמישים היה אחד הביטויים האופנתיים ביותר של הזמר העממי כמו גם במוזיקה האמנותית³. לאדמון היתה זכות ראשונים על מגמה זו, מה שהביא את פרופ' הרצל שמואלי, אחד מחשובי החוקרים של הזמר הישראלי, לכנות את אדמון **"אבי הזמר הישראלי"**.

יצירתו של אדמון לא הצטמצמה רק לתחום זה. הוא הלחין שירים רבים בסגנון שונה לחלוטין המושפע ממחוזות ילדותו וגם אלו הפכו לאבני יסוד בזמר העברי. שירי חגים כמו **"כך הולכים השותלים"**, **"שושנת יעקב"**, **"שמחה רבה"**, **"סלינו על כתפינו"** הושרו כמעט בכל אירועי החגים והיו לחלק מחוויות הילדות של ילידי שנות הארבעים והחמישים. כמו כן כתב שירים למחזות, ביניהם: מיכל בת שאול, בת יפתח, ירמיהו, סמטאות ירושלים ואחרים. על יצירתו הרבוגנית ותרומתו לזמר העברי הוענק לו פרס ישראל בשנת תשל"ד (1974) וקנה את מעמדו כיוצר עברי שהאיר את הדרך לרבים אחרים.

אבינו מורנו, יונה בן ששון

מאת: מנחם בן ששון

אבינו מורנו הרב ד"ר יונה בן ששון נולד ב-ג' חנוכה שנת 1917 במינסק שברוסיה הלבנה. חינוכו של אבא היה בעיירה סמוכה למינסק, וולוז'ין. עיירה שנודעה בתולדות עם-ישראל בזכות מושבה של אם הישיבות בה.

אבא הוא נצר למשפחת "בית הרב" בוולוז'ין. אמו הייתה הבת של ר' חיים-הלל פריד, רב העיר וילנא ונינת מייסד הישיבה - ר' חיים. זהותו הראשונה של אבא הייתה זו של נצר למייסדי "אם הישיבות" ובהותו זו מקופלים - המחויבויות למשפחה, לפעילות מייסדת, ללימוד ולהנהגה.

נוף ילדותו של אבא הוא זה המתואר בשירת **"המתמיד"** של ח"נ ביאליק ובזיכרונות של מי שלמדו בישיבה. עיירה שבראש הגבעה בה נמצאת הישיבה ודירות למי שהיו קשורים בה. לאורכו של הרחוב הראשי, רחוב וילנא, וסביבו היה בוסתן עתיר אילנות. במורד הגבעה היו חנויות, דוכני רוכלים, סדנאות בעלי מלאכה ובתי תושבים. האזור כולו נתון בנוף גבעות רכות ובהן "הר ביאליק". באוכף של אחת מהן מצוי בית הקברות. בבית הקברות היו שניים-שלושה אוהלים, קברים מקורים, שבהם נטמנו אבות המשפחה ר' חיים, ר' איצ'לה וכמה מבני השושלת - אבות הישיבות הליטאיות. בארונות בית הורי אבא נותרו פריטים מאבות אלה: בגד שכולו טלית שר' איצ'לה היה מתעטף בו בעמדו לפני שרי המדינה בפטרבורג, תשמישי קדושה, יומני הלוואות לנזקקים ועוד. אבינו למד מהם את יסודות החינוך במשפחה: הנהגת הציבור, פתיחות לאסטתי והדאגה הממשית לכל חברי הקהילה.

לימוד - ראש וראשון לערכים שדבק בהם היה ערך הלימוד. זו מורשת בית אבות הישיבה של וולוז'ין. בילדותו הובא מורה לבית הוריו ושם למד לשונות ויסודות מקצועיים שונים. לאחר עלייתו ארצה הצטרף לישיבת מרכז הרב; את הסמיכה לרבנות עשה אצל ראש ישיבת עץ חיים - הרב איסר זלמן מלצר. בעבור השנים נרשם לאוניברסיטה העברית, לחוג למתמטיקה ולחוג לפילוסופיה. כשפנה ללימודים באוניברסיטה ניסו ראשי ישיבת מרכז הרב להניא אותו מכך - המשגיח של הישיבה פנה לאביו הרב שמואל אביגדור דרצ'ינסקי (אז רב ביבנאל) בהסבירו שאבא מבקש להיות חכם כולל - גם בלימודי קודש וגם בלימודי חול ואילו הוא, המשגיח יודע שאי-אפשר לצרף את השניים.

אבא הוכיח שהצירוף משלים והתוצאה מפרה וברוכה. לא היה רגע פנוי שלא מילא אותו בקריאה, בסימון עיקרים וטפלים בחומר הלימוד או בכתיבת מאמרי עיון. היקף היצירה הרב של אבא, מעיד על היקף ההשקעה בלימוד ובחידוד המסקנות העולות מהמקורות שלמד.

שירות - אבא בא מבית שהשירות היה בו יסוד מוסד.

שירות של ראשי קהילה, עושי צדקה, מחדשי מסגרות לימוד, ייצוג הקהילות לפני השלטון ואצלו ואצל אחיו המבוגרים ממנו היה זה השירות במדינה ובצבא. אח אחד (משה-זלמן) נהרג במאורעות 1939 ערב עלייתו להקים נקודת יישוב בעמק בית-שאן; האח השני (חיים-הלל) שירת איתו בהגנה. עבר זמן עד שהאחד ידע על השני בגלל החשאיות שבגיוסים. לאחר קורס המפקדים הוצב כסגן מפקד העיר העתיקה (המפקד היה אברהם הלפרין) ואח"כ שירת כמפקד אזור ימין משה, משם עבר לקריית משה וגבעת שאול.

אבא ראה בשירות מילוי משימה דתית, ערכית ולאומית. הוא נמנה על היחידות הדתיות של ההגנה והעלה את חשיבות השירות על נס - הן בבואו לסכם את פעילות היחידות הללו ואח"כ במאבקיו להשריש את חובת הגיוס, בנות ובנים כאחד. בקהילה שהיה ממייסדיה, "מניין הורים" בקרית-משה הקפיד על קיום טקס ליווי למתגייסים, אחת לשנה בימי הקיץ. הוא לא נכון היה להתפשר ולצרף לטכסים הללו מי שלא יצאו לשירות.

השירות היה גם בחזיתות חברתיות - הוא נקט יוזמה להקמת בית ספר ממ"ד בשכונה שלא היו בה תחילה די ילדים לאכלס הכיתות. כתת רגליו מבית לבית לצרף ילדים למניין שנקבע על ידי רשויות החינוך כתנאי לפתיחת כיתה חדשה, היה מעורב במציאת המנהל, המחנכים והמשאבים להקמת בית הספר והפעלתו. לא היסס לפרוש מבית-כנסת שאביו בעבר היה בו הרב כדי להקים מניין שבו המתפללים ישמשו מופת לילדיהם בהתנהגות, בשליחות ציבור, בתפילה ובלימוד. סביב לאלה - בית הכנסת, בית הספר ותנועת הנוער - התגבשה קהילה חזקה בעלת זהות מובחנת.

מחויבות אישית - בכל פעילות שפעל הראה דוגמה אישית, נחלץ לנסח את יעדיה, הפיץ אותם בעל-פה ובכתב, במו ידיו הפעיל פעילות ראשונית להראות שהדבר אפשרי; בבחינת "ממני תראו וכן תעשו". תחושת השליחות של מנהיג-משרת לא הייתה מתוך גבהות לב אלא מתוך רצינות וענווה של מי שמחויב לערכי יסוד שראוי שהחברה כולה תלך לאורם.

אבא לא נתן לשרת אותו - לא בדלת האמות של הבית, לא במשרד, לא בעבודתו העיונית ולא בשליחויות הציבוריות שנטל על עצמו.

סדרת החיבורים שהותיר אחריו מתאפיינת בארבעה: בחשיפת המשמעויות של מקורות היסוד של ארון הספרים היהודי, בהחלת כללי המחקר והביקורת הקפדניים של מדעי ההגות המודרניים, בניסיון לחשוף את המשמעויות החינוכיות הקיומיות לבני דורינו.

בדרך זו קיפל אבא במשנתו העיונית ובעבודתו החברתית את העולמות כולם: עולם היוצרים הקדומים, עולמם של אבותיו מייסדי הישיבה ועולמנו המודרני הזקוק להנחיה של מחנך-מנהיג.